

Notat om proces for Grønlands hvide guld

Formål med dokumentar

Dokumentarfilmen *Grønlands hvide guld* undersøger spørgsmålet om Grønland altid har været en udgift for Danmark.

Filmen fortæller historien om det lille lukkede danske samfund omkring kryolitminen i Iviituut i det sydvestlige Grønland, der gennem 135 år skaffede stor indkomst til sine danske ejere. Dokumentaren forsøger at undersøge, hvad Danmark kan have fået ud af mineralet kryolit og hvad det kan betyde for billedet af Grønland som en udgift for den danske stat.

Historien er fortalt gennem arkivmateriale og nye optagelser med bl.a. interviews med både grønlandere og danskere. Den gennemgående hovedperson er Naja Graugaard, der er koloniforsker og selv har grønlandske rødder. Derudover medvirker folk der boede i minebyen, naboer til minen, en tidligere direktør for kryolitselskabet, tidligere og nuværende politikere, forskere og historikere m.fl.

Konstruktionen bag filmen

Da filmen er støttet af "NordDok II" ved en konsulent fra Det Danske Filminstitut, har instruktørerne 'final cut', men det er DR's ansvar, at filmen lever op til DR's presseetiske og juridiske krav.

Redaktionen bag filmen har været ekstern, og har bestået af journalist/instruktør Claus Pilehave og researcher Marie-Louise Skov Jensen. Derudover har Otto Rosing været medinstruktør. Filmen er produceret af produktionsselskabet Wintertales med Michael Bévort som producent. De omtales som 'redaktionen' i resten af dokumentet.

DR's redaktør Thomas Gade har løbende fulgt projektet og været i dialog med redaktionen om redaktionelle til- og fravalg undervejs i processen. I forbindelse med slutfasen har flere medarbejdere og chefer, heriblandt Mikala Krogh og Thomas Falbe fra DR, været inde over processen, hvor der er foretaget nogle ændringer i filmen, så den tydeligere afspejler den uenighed og usikkerhed, der er om resultatet af regnestykket.

Den redaktionelle proces

Redaktionen har i researchfasen talt med flere kilder, der er indgået i researcharbejdet med løfte om, at det var til baggrund. De presseetiske retningslinjer tillader ikke, at redaktionen offentliggør navne og detaljer om samtaler med dem uden deres samtykke. Derfor fremgår navnene udelukkende på de eksperter, som står offentligt frem i dokumentaren.

2022

Formålet var at lave en film som åbent viste processen omkring undersøgelsen af, hvordan man kom frem til, hvad Danmark kan have fået ud af mineralet kryolit og hvad det kunne betyde for billedet af Grønland.

Under produktionen har redaktionen bag dokumentaren talt med en række økonomer og koloniforskere både i og uden for Danmark. I denne research blev det tydeligt, at der var forskellige tilgange til, hvordan man bedst kunne undersøge kryolitminens økonomi, når der var tale om et kolonialt forhold.

Blandt de økonomer redaktionen kontaktede i både Danmark og udlandet, der forsker i økonomiske forhold under kolonialisme, var der en opfattelse af, at almindelig økonomisk teori ikke var fyldestgørende og ikke kan stå alene i undersøgelsen af det udbytte, en kolonimagt kan have fået ud af en koloni.

En af dem, redaktionen kontaktede, var den tidligere centerleder på CBS Lise Lyck, der har beskæftiget sig med Grønlands økonomi siden 1974. Hun havde skrevet bøger om emnet og var med til at udarbejde Grønlands første nationalregnskab.

Hun mente, at fordi der netop var tale om en koloni, kunne det give mening at undersøge den samlede omsætning ved salg af kryolitten, fordi omsætningen viser noget om den økonomiske aktivitet, der sker i Danmark som følge af minedriften og behandlingen af kryolitten.

Redaktionen kontaktede desuden andre økonomer m.fl., der forsker i økonomiske forhold under kolonialisme, som også vurderede, at det var det danske samfund som helhed, der bliver beriget, ved at hele omsætningen af kryolitten kom til Danmark som overskud i selskaberne, udbytte til aktionærer, lønninger til ansatte, betaling af transport, køb af forsyninger og byggematerialer, afgifter og skatter til staten osv. Kryolitselskabets udgifter, der ikke skabte aktivitet i det danske samfund, er import af råvarer som olie, stål, jern og andet, der ellers måtte være købt uden for Danmark.

2023/2024

I foråret 2023 gav DR støtte til filmen.

I 2023 tog redaktion kontakt til økonomiprofessor Torben M. Andersen. Han mente, at hvis man skulle se på kryolittens betydning for Danmark, skulle f.eks. selskabernes udgifter trækkes fra, mens der skulle lægges indtægter til fra f.eks. lønninger til danske arbejdere fratrukket, hvad de ville have fået ved at arbejde i DK. Og det er en umulig opgave over så lang en periode, fastslog han.

Redaktionen talte også med andre økonomer, der ikke anså det for vigtigt, at der var tale om en koloni, men at man burde se på det nationaløkonomisk og at man derfor burde trække langt de fleste udgifter fra omsætningen, hvis man skulle sige noget om kryolittens værdi for det danske samfund.

Torben M. Andersen bistod samtidig redaktionen med at finde ud af, hvordan man kunne fremregne værdien af pengene gennem en lang periode til i dag, og han kom frem til at det bedste bud er at følge udviklingen i bruttofaktorindkomsten (BFI). Han

udregnede et indeks, redaktionen kunne omregne beløbene efter. Lise Lyck var enig i, at BFI var den bedste måde at gøre det på.

Redaktionen kontaktede koloniforsker Naja Graugaard, hvis bedstemor stammer fra bygden Arsuk, som er nærmeste beboelse til minen i Iviituut. Beboerne i Arsuk og hendes egen familie fortæller, at de havde været påvirket af minen og Danmarks kolonipolitik, og redaktionen besluttede at lade hende være den gennemgående hovedperson på fortællingen om kryolitminens historie.

Gennem 2023 og 2024 arbejdede redaktionen ud fra samtalerne med Lise Lyck på at gennemgå regnskabsbøgerne for kryolitselskaberne i Rigsarkivet. Salgstallene (omsætningen) blev indført i et Excel-ark og de relevante sider blev affotograferet for dokumentation og kvalitetskontrol.

Formålet med denne udregning var et finde et skøn på størrelsesorden af salgssindtægterne, velvidende at det aldrig ville blive et skråsikkert facit.

Mens arbejdet med at indsamle tallene foregik i 2023-2024, begyndte redaktionen at optage interviews med kilder til den historiske del af fortællingen, både i Danmark, i den forladte mineby Iviituut, nabobygden Arsuk og i Nuuk.

Redaktionen lavede aftale med Kasper Regenburg post.doc. på Institut for regnskab på CBS, om mod betaling at udføre stikprøvekontrol på måden at læse regnskaberne for at sikre, at de rigtige tal blev anvendt og at procedurerne var forstået rigtigt.

I løbet af 2024 havde redaktionen været igennem alle regnskaberne. Den samlede opgørelse viste salgssindtægter på ca. 400 mia. kroner. (omregnet med BFI)

Kasper Regenburg understregede over for redaktionen, at han ikke mente, at omsætningstallene var en retvisende måde til at opgøre Danmarks samfundsfortjeneste af kryolitten.

I det nævnte regnestykke indgår der udelukkende de værdier fra kryolitten, der er kommet til Danmark gennem mineselskabets salg af råkryolit og Kryolitfabrikkens salg af rensat kryolit (minus købspris for råkryolit).

Men mineselskabet solgte også gennem mere end 100 år store mængder kryolit til et selskab i USA – Pennsalt – der ligesom den danske kryolitfabrik på Østerbro rensede og videresolgte kryolitten. Så hvis man ville estimere en værdi af al den kryolit, som med den danske stats tilladelse blev hentet op af hullet i Sydgrønland, så skulle man også tælle den værdi med, der kom Pennsalt til gode.

Redaktionen har trods en ihærdig indsats desværre ikke kunnet finde detaljerede regnskaber for Pennsalts videresalg af kryolit (selskabet er købt og solgt flere gange siden dengang), men kender den mængde kryolit Pennsalt købte og til hvilken pris. Regnestykket er lavet ud fra den antagelse, at det amerikanske selskab har fået samme salgspris per købt ton kryolit, som det danske.

Det er selvsagt ikke penge, der er havnet i Danmark, men det er en handel, der ifølge flere kilder har været med til at udvikle relation mellem Danmark og USA.

I et interview med redaktionen i forsommeren 2024 sagde Torben M. Andersen, at han

ikke mener omsætningstallene kan bruges til at give svar på de centrale spørgsmål i debatten.

Det blev undervejs mere og mere tydeligt for redaktionen, at der var et klart skel mellem økonomer, der beskæftiger sig med klassisk økonomisk teori og økonomer, der konkret arbejder med kolonialisme, hvor sidstnævnte mener, man var nødt til at tage hensyn til de særlige forhold under kolonialisme, mens mange af nationaløkonomerne ikke mener, det spiller nogen særlig rolle for, hvordan man undersøger værdierne.

Redaktionen besluttede, at man på grund af denne uenighed ikke kunne konkludere noget om, hvad Danmark egentlig har fået ud kryolitten i Grønland, men kun kan vise, hvad kryolitten fra hullet i Ivittuut er solgt til – og så vise, at der internationalt er uenighed mellem økonomer om, hvordan man egentlig skal opgøre det økonomiske forhold.

Redaktionen fik kontakt til den indiske økonomiprofessor ved BML Munjal University i Delhi, Arindam Banerjee. Han arbejder med kolonialisme og økonomi og har kendskab til koloniale forhold mange steder i verden. Da han ikke tidligere havde beskæftiget sig med Grønland, oversatte og sendte redaktionen ham beskrivelser af bl.a. kryolitselskabernes opbygning og arbejde i Grønland samt referat af Torben M. Andersens indvendinger.

2025

Kort efter nytår viste redaktionen Torben M. Andersen filmen. Torben M. Andersen sendte på den baggrund en række kritikpunkter, hvor han anførte, at hans indvendinger ikke var tydelige nok. Redaktionen lavede på den baggrund ændringer i fortællingen og der blev lavet et nyt interview med Torben M. Andersen, hvor han uddybede sine forbehold.

Torben M. Andersen oplyste redaktionen telefonisk og på mail, at han mente, at brugen af omsætningstallet ville kortslutte debatten om et vigtigt emne og at han ville gentage den kritik, når filmen udkom.

Redaktionen kontaktede de øvrige kilder om ændringerne og forelagde Lise Lyck og Arindam Banerjee Torben M. Andersens indvending mod deres udlægning af salgsindtægterne. Både Lise Lyck og Arindam Banerjee fastholdt deres udsagn i filmen.

Redaktionen og DR besluttede at lade begge synspunkter fremgå af filmen og at lade de tre hovedkilder repræsentere synspunkterne.

Lise Lyck fremstod som afsender af metoden med at undersøge den samlede omsætning ved salg af kryolitten, fordi den ifølge hende viser noget om, hvad Danmark havde fået ud af mineralet f eks gennem økonomisk aktivitet. Den indiske økonom og koloniforsker Arindam Banerjee forholdt sig til den samlede omsætning og mente, at omsætningen kan være et tal for den gevinst, Danmark havde fået ud kryolitten.

Torben M. Andersen repræsenterede synspunktet, som andre økonomer efter udgivelsen af dokumentaren også har erklæret sig enige i: At vi ikke kan sige noget entydig

om værdien af kryolitten for Danmark ved at se på salgsindtægterne alene og at man bør trække langt de fleste udgifter fra.

For at give seerne et nogenlunde billede af størrelsesforholdet af salgsindtægterne fra kryolit, vælger redaktionen at oplyse, hvor store den danske stats udgifter til Grønland har været i samme periode. Dette tal er omregnet med samme faktor (BFI) som kryolitindtægterne. I programmet fremgår det i både speak og interviewsekvens med Torben M. Andersen, at de to tal ikke kan direkte sammenlignes, blandt andet fordi der er tale om henholdsvis netttotal og bruttotal.

Den 9. februar 2025 udkom dokumentarfilmen på DRTV og DR1

Den 10. februar præciserede dr.dk i en artikel om dokumentarens tilblivelse og indhold, at Torben M. Andersen ikke mener, at omsætningen kan bruges til at vurdere, hvad Danmark har fået ud af kryolitten.

Den 12. februar 2025 blev der rettet en fejl på en graf i programmet, der viste bloktilskuddet til Grønland. Det korrekte har hele tiden fremgået af speaken.

Den 13. februar 2025 erkendte DR i en pressemeddelelse, at dokumentaren burde have gjort endnu tydeligere opmærksom på adskillelsen af de økonomiske begreber og haft yderligere én ekspert til at give perspektiver på forståelsen af værdiskabelse.

Usikkerhed og uklarhed i dokumentaren

Dokumentaren sætter ikke lighedstegn mellem omsætning og overskud. Tallet på de 400 milliarder i omsætning undersøges og uenigheden mellem økonomer og koloniforskere deklarerer. I forbindelse med forelæggelsen for de grønlandske politikere er det også gjort klart, at salgsindtægterne ikke er det samme som en fortjeneste for Danmark.

Redaktionen har gennem hele processen været bekendt med usikkerhedsfaktorer i regnestykket. Der findes ifølge økonomiske eksperter, som redaktionen har kontaktet, ingen standardmetode til at omregne historiske beløb. Det er helt afhængigt af, hvad man vil undersøge. Trods denne usikkerhed er det iflg. de økonomer, redaktionen talte med, nødvendigt at omregne, hvis man skal kunne give en fornemmelse af, hvilke værdier der har været tale om gennem tiden.

Bruttofaktorindkomsten er ifølge flere af de økonomer redaktionen har kontaktet en rimelig måde at vise, hvad pengene fra minen repræsenterer i værdi i dag. Redaktionen har derfor valgt at bruge denne i dokumentaren.

Det har i redaktionens dialog med økonomer ikke været muligt at fastsætte den præcise usikkerhed, blot konstatere dens tilstedeværelse. Denne usikkerhed fremlægges i dokumentaren.

Redaktionen har desuden været bekendt med eksisterende kilder, der undersøger de økonomiske forhold omkring minen, herunder diverse betænkninger, "Statistiske Oplysninger om Grønland" og "Kryolitindustriens Historie 1847-1990" af Niels-Henrik Topp. Sidstnævnte er aldrig udgivet, men som findes som et forskningsprojekt betalt af Kryolitselskabet. På baggrund af bogens tal har den tidligere direktør Peter Schmidt Hansen fremført den værdi som "Grønland i første omgang er gået glip af." til ca. 16 mia. kr.

Det er et tal fra et virksomhedsregnskab, der er omregnet til nutidskroner med forbrugerprisindekset, hvor de 400 mia. i omsætning på kryolitten er omregnet med bruttofaktorindkomsten (BFI).

De to tal kan ikke stilles over for hinanden og derfor indgår tallet 16 mia. ikke i dokumentaren.